

УДК 339: 338.40: 330 (477)

БІЛА С.О.,
д.н.д.у. (к.е.н.), професор, Заслужений економіст України,
професор кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Навчально-наукового інституту Міжнародних відносин НАУ

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА СВІТОВОМУ РИНКУ

***Анотація.** У статті обґрунтовані стратегічні пріоритети розвитку туристичних (та рекреаційних) послуг в Україні, виявлено напрями та перспективи підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку. Особливу увагу приділено визначенню властивостей та особливостей послуги («товару-послуги») як різновиду сучасної економічної діяльності. Досліджено стан та системні проблеми розвитку туристично-рекреаційних послуг в Україні на регіональному (та загальнонаціональному) рівні, визначено базові пріоритети та шляхи розв'язання проблем. Розглянуто питання щодо доцільності створення туристично-рекреаційних кластерів в Україні з огляду на ціль підвищення конкурентоспроможності українських туристично-рекреаційних послуг на світовому ринку. Виявлено сутність європейських принципів сталого розвитку туризму та рекреації, визначено пріоритети їх втілення в Україні в контексті підвищення конкурентоспроможності національного туристичного продукту на світовому ринку.*

Ключові слова: туристичні та рекреаційні послуги; конкурентоспроможність; туристично-рекреаційні кластери; сталий розвиток туризму; ринок послуг; ринок туристичних послуг; стратегічні пріоритети; інформаційна підтримка; інфраструктура; євроінтеграція.

Белая С.А., профессор, д.н. гос. упр. (к.е.н.), заслуженный экономист Украины, профессор кафедры международных экономических отношений и бизнеса Учебно-научного института Международных отношений НАУ

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ НА УКРАИНЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РОСТА ИХ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НА МИРОВОМ РЫНКЕ

***Аннотация.** В статье обоснованы стратегические приоритеты развития туристических (и рекреационных) услуг на Украине, определены направления и перспективы повышения их конкурентоспособности на мировом рынке. Особое внимание уделено определению свойств и особенности услуги («товара-услуги») как разновидности современной экономической деятельности. Рассмотрено состояние и системные проблемы развития туристических и рекреационных услуг на Украине на региональном (и общенациональном) уровне, определены базовые приоритеты и пути решения проблем. Рассмотрен вопрос о целесообразности создания туристско-рекреационных кластеров на Украине исходя из цели повышения конкурентоспособности украинских туристско-рекреационных услуг на мировом рынке. Выявлена сущность европейских принципов устойчивого развития туризма и рекреации, определены приоритеты их внедрения на Украине в контексте повышения конкурентоспособности национального туристического продукта на мировом рынке.*

Ключевые слова: туристические и рекреационные услуги; конкурентоспособность; туристско-рекреационные кластеры; устойчивое развитие туризма; рынок услуг; рынок туристических услуг; стратегические приоритеты; информационная поддержка; инфраструктура; евроинтеграция.

Bila Svitlana, Professor, Doctor of Public Administration, Honoured Economist of Ukraine Educational and Scientific Professor of international economic affairs and business Department, ESIA NAU Institute of International Affairs (ESIA) National Aviation University (NAU)

STRATEGIC PRIORITIES OF TOURIST TRADE DEVELOPMENT IN UKRAINE AND PROSPECTIVES OF ITS COMPETITIVENESS GROWTH IN THE WORLD MARKET

***Summary.** Strategic priorities of tourist (and recreational) services development in Ukraine are grounded, the trends and prospective of its competitiveness enhancement in the world market are defined. The special attention is paid to the determination of service's features and peculiarities (compared with goods) as a kind of contemporary economic activity. The state and systemic problems concerning the tourist and recreational services development in Ukraine on the regional (and national) level are examined, the basic priorities and the ways of their achievement are determined. The challenge on practicability of tourist and recreational services clusters' establishment in Ukraine is considered, taking into account the aim to raise the competitiveness of Ukrainian tourist and recreational services in the world market. The core of European principles concerning tourism and recreation sustainable development is revealed, the*

priorities of their implementation in Ukraine as the way to raise national tourist product's competitiveness in the world market are defined.

Key words: tourist and recreational services, competitiveness, tourist and recreational clusters, tourism sustainable development, services market, tourist services market, strategic priorities, informational support, infrastructure, eurointegration.

Актуальність проблеми. Пріоритетність розвитку ринку туристичних послуг в Україні до недавнього часу, традиційно розглядалась як другорядний напрям порівняно з металургійною промисловістю, сільським господарством та іншими секторами виробництва. Водночас, така позиція не відповідає загальносвітовим тенденціям. Адже у світовій економіці XXI ст. динаміка розвитку сфери послуг та її невід'ємної складової – сфери туризму та рекреації – випереджає динаміку розвитку реального сектора національної економіки. Економічним підґрунтям цього є здешевлення транспортних послуг, зростання доходів населення, збільшення прошарку середнього класу, зростання тривалості життя, а також збільшення кількості людей, що мають середню та вищу освіту (що сприяє зростанню попиту на нові враження, подорожі, відпочинок) та ін. Все більше країн світу усвідомлюють вигідність та вагомий соціально-економічний ефект від розвитку туризму та рекреації, у т.ч.: створення нових робочих місць, валютні надходження до бюджетів усіх рівнів, розвиток малого та середнього бізнесу, що обслуговує туризм та рекреацію, розвиток інфраструктурних об'єктів. Практику пріоритетного розвитку туризму та рекреації доцільно впровадити в Україні. Це потребує чіткого визначення стратегічних пріоритетів розвитку в Україні туристичних (та пов'язаних з ними рекреаційних послуг), що стане першим кроком на шляху підвищення їх конкурентоспроможності на світових ринках. Така постановка проблеми свідчить про вагоме теоретичне та практичне значення дослідження обраної теми.

Аналіз досліджень і публікацій. Різноманітні економічні питання щодо сутності, ролі та специфіки розвитку ринку туристичних і рекреаційних послуг в Україні, визначення його місця у забезпеченні економічного зростання національної економіки розвивали відомі вітчизняні та зарубіжні вчені. Серед українських вчених: Мальська М.П., Антонюк Н.В., Балабанов Г.В., Ганич Н.М., Чорненька Н.В., Величко В.В., Поколюдна М.М., Стафійчук В.І., Фоменко Н.В., Мандюк Н., Бейдик О.О., Бурнашов І., Слюсарчук О.П. та ін. Серед іноземних вчених, що досліджували питання рекреації та туризму – Холлоуей Дж.К., Тейлор Н., Тарасенко А.И., Гайдукевич Л.М., Хомич С.А., Клицунова В.А., Янковенко В.А. та ін. Стратегії розвитку туризму та рекреації комплексно висвітлені у експертних доповідях світових організацій: «World Tourism Organization. UNWTO», «World Travel and Tourism Council WTTC», «The Economic Impact of Travel & Tourism 2014. European Union» та ін. [1; 2; 3; 4]. Натомість зазначимо, що на сьогодні не існує єдиної наукової роботи, у якій би комплексно були представлені всі аспекти стратегічних пріоритетів розвитку ринку туристичних та рекреаційних послуг України, висвітлено перспективи підвищення їх конкурентоспроможності на світових ринках. Це свідчить про доцільність та актуальність дослідження даної теми у статті.

Метою статті є визначення стратегічних пріоритетів розвитку ринку туристичних (та рекреаційних) послуг в Україні, обґрунтування напрямів та перспектив підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку. Для досягнення мети у статті поставлено та розв'язуються наступні завдання:

- визначити властивості та особливості послуги («товару-послуги») як різновиду економічної діяльності;
- охарактеризувати стан та системні проблеми розвитку туристично-рекреаційних послуг в Україні на регіональному (та загальнонаціональному) рівні, визначити шляхи їх розв'язання;
- визначити доцільність створення туристично-рекреаційних кластерів в Україні з огляду на підвищення конкурентоспроможності українських туристично-рекреаційних послуг на світовому ринку;
- обґрунтувати сутність європейських принципів сталого розвитку туризму та рекреації; визначити пріоритети їх втілення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Світовий ринок послуг є дуже різноманітним, він постійно модифікується та видозмінюється. Невід'ємною складовою світового ринку послуг є туристичні та рекреаційні послуги. Зазначимо, що сутність «послуги» як економічної категорії полягає у наступному: «послуга» включає широке коло видів економічної діяльності. Послуга – це виконання, згідно з договором однією стороною (виконавцем) за завданням другої сторони (замовника) певних дій або здійснення певної діяльності, що споживаються в процесі їхньої реалізації. Головне призначення послуги – задоволення потреб людини. *Послуги* є складовою сфери нематеріального виробництва. Послуги задовольняють найрізноманітніші потреби людини: суспільні, виробничі, особисті. Відповідно до різноманіття задоволення потреб людини та особливостей функціонування послуги класифікуються за різними ознаками: за характером праці, спрямованістю дії, економічною основою функціонування, формою організації та частотою попиту, місцем та характером споживання тощо. Товар-послуга має специфічні ознаки: сутність послуги, як правило, полягає не в матеріально-речовій формі, а в її корисному ефекті; процес виробництва послуги збігається з моментом її споживання в часі та просторі (послуга лікаря, вчителя, екскурсовода тощо); послуга не може накопичуватись та транспортуватися. Ознаки «товару – послуги» полягають у її невідчутності; неподільності; непостійності (мінливості); недовговічності. Натомість, саме ринок послуг у світовій економіці демонструє позитивну динаміку (незважаючи на кризи та депресії).

Станом на 2015 – початок 2016 р. існує декілька різновидів статистичних систем та класифікацій послуг (в основу яких покладено різні критерії статистичної звітності та обліку ринку послуг). Серед найбільш вживаних, у світі розрізняють класифікації послуг, які застосовують: Керівництво з платіжного балансу (МВФ); Класифікація торгівлі послугами Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та Європейської

Комісії статистики; Система національних рахунків ООН 1993 року (СНР ООН 1993, Світовий Банк); Класифікація основних продуктів ООН; Класифікація послуг Світової Організації Торгівлі (СОТ), що поєднує 155 видів послуг. Зокрема, послуги, «пов'язані з туризмом» виокремлюють у класифікації послуг системи ГАТС (СОТ), публікаціях ЮНКТАД, Класифікації торгівлі послугами ОЕСР та Євростату (ЕС) [5].

У світовій економіці позитивна динаміка розвитку ринку послуг та зростання попиту на послуги спостерігається внаслідок багатьох причин: підвищення життєвого рівня населення; зростання продуктивності праці у сфері матеріального виробництва та вивільнення внаслідок цього робочої сили, яка працевлаштовується саме у сфері послуг; «віртуалізація» багатьох потреб населення (Інтернет, мобільний зв'язок, цифрові технології тощо); поява принципово нових сфер економічної діяльності – «економіка здоров'я», «безперервна освіта», «електронне врядування» тощо. Динаміка приросту обсягів світової торгівлі послугами з початку ХХІ ст. і до 2016 р. значно перевищує динаміку приросту торгівлі товарами реального сектору виробництва. Прослідковується і тенденція щодо неухильного зростання питомої ваги послуг у структурі світового ВВП: з 30 – 35 % у 70-х роках ХХ ст. до 60 – 70 % за період 2010 – 2015 рр.

У структурі світової торгівлі послугами, за 2015 р. найбільшу питому вагу посідали: бізнес-послуги – 30,7 %; послуги транспорту – 20,8 %; послуги у сфері туризму – 21,1 %; фінансові послуги – 13,9 % тощо. Послуги у сфері рекреації на світовому ринку послуг оцінюються у 0,4 % від загального обсягу наданих послуг у 2015 р. На світовому ринку послуг найбільш динамічно за період з 2012 по 2015 рік зростали послуги будівельної галузі, транспортні послуги, послуги бізнесу та фінансової сфери, а також – туристичні (+ 4,2 %) та рекреаційні послуги (+ 1,1 %). У ХХІ ст. ринок послуг стає каталізатором світового виробництва, науково-технічного прогресу та зростання світового ВВП в цілому. Цьому сприяють комп'ютеризація, інформаційно-технологічні та глобалізаційні процеси. Сектор послуг у розвинених країнах світу надає цим країнам щонайменше половину отриманих річних прибутків. Саме тому – провідним світовим трендом країн «золотого мільярду» є переорієнтація структури їх національної економіки з пріоритетності виробництва товарів на виробництво послуг. Питома вага сфери послуг у структурі ВВП країн світу, що є розвинутими та країн, що динамічно розвиваються, традиційно залишається досить вагомою (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Питома вага сфери послуг у ВВП країн світу (2014 р.)

Розвинуті країни	Частка (%) у ВВП	Нові індустріальні країни	Частка (%) у ВВП
США	78,6	Гонконг	<u>92,88</u>
Японія	73,15	Сінгапур	74,86
Німеччина	71,19	Аргентина	64,56
Велика Британія	79,02	Туреччина	64,41
Канада	70,79	Бразилія	69,32
Країни з перехідною економікою	Частка (%) у ВВП	Країни, що розвиваються	Частка (%) у ВВП
Україна	62,64	ОАЕ	38,78
Росія	59,9	Єгипет	46,32
Грузія	66,81	Ангола	32,18
Молдова	59,85	Колумбія	56,75
Білорусь	64,83	Еквадор	50,19

Джерело: складено за даними: [6; 7].

Прослідковується пряма залежність між інтенсивністю розвитку ринку послуг в країні та її економічним розвитком, станом та характером економічного зростання національної економіки. Адже розвиток ринку послуг у межах країни формує мультиплікаційний ефект економічного зростання, оскільки тісно пов'язаний з прискоренням революційних технічних змін (комп'ютеризацією, інформатизацією суспільства), з підвищенням темпів розвитку технологічних програм в галузі телекомунікацій та інформації; із збільшенням попиту на фінансові, страхові, банківські послуги. Розвиток сфери послуг створює нові робочі місця для малого та середнього бізнесу, сприяє самозайнятості населення, що позитивно позначається на зростанні добробуту народу, збільшує податкові надходження до бюджету країни. «Невидимий» експорт та імпорт послуг у ХХІ ст. (у т.ч. внаслідок появи «фрілансерів») стає провідною статтею міжнародних інвестицій та просуває країни до розвитку «відкритого інформаційного» та інноваційного суспільства. Отже, навіть та країна, яка не має достатніх традиційних матеріальних ресурсів (нафта, природний газ, природні копалини), використовуючи потенціал розвитку сфери послуг може досягти успіху: високих темпів економічного зростання, покращити платіжний баланс та увійти до складу розвинених країн світу. Вагомий потенціал у цій площині належить туристичним та рекреаційним послугам.

Україна має всі передумови (історичні, культурні) людські та природні ресурси для розвитку туристичних та рекреаційних послуг, що може позитивно позначитись на її економічному зростанні. Туристичні послуги задовольняють базові потреби життєдіяльності людини, а саме: відпочинок – включно із екскурсіями, відвідуванням друзів та родичів; бізнес – ділові зустрічі, конференції; інші особисті потреби людини – освіту, релігійне паломництво, спортивні заходи, лікування тощо. Відповідно до цілей та потреб

життєдіяльності людини розрізняють і класифікацію туристичних та рекреаційних послуг. Загальноприйнятою у світі є наступна класифікація туристичних послуг з огляду на цілі туристичних подорожей: туристичні подорожі з метою відпочинку і розваг; діловий туризм; релігійний туризм; лікувально-оздоровчий туризм; етнічний туризм; спортивний туризм; пригодницький (екстремальний) туризм; навчальний (освітній) туризм; науковий туризм; «зелений туризм» (сільський, агротуризм); екологічний туризм (екотуризм); морський туризм; міський туризм та ін. Значення ринку туристичних послуг у світі постійно зростає. Залучення іноземних туристів до країни є постійним джерелом поповнення валютних надходжень та державного бюджету. Туризм сприяє розвитку малого та середнього бізнесу, самозайнятості населення; підвищує престиж країни у міжнародному співтоваристві, ділових колах, сприяє розвитку «народної дипломатії»

Питаннями розвитку туристичної галузі займаються як уряди окремих країн (діють спеціальні міністерства туризму), так і Міжнародні організації, включаючи Організацію Об'єднаних Націй, Всесвітню туристичну організацію (ЮНВТО / UNWTO), Організацію економічного співробітництва і розвитку, Всесвітню раду з подорожей і туризму (WTTC), Всесвітню асоціацію з питань дозвілля і відпочинку (WLRA) «Global Consumer Study». Ринок туристичних та рекреаційних послуг у XXI ст. тісно пов'язані. Рекреація – це процес, в основу якого покладено відпочинок людей у вільний від роботи час з метою відновлення фізичних та психологічних сил людини, що супроводжується лікуванням, реабілітацією. Рекреаційна діяльність охоплює також види діяльності, пов'язані з туристичною, санаторно-курортною, лікувально-оздоровчою, спортивною діяльністю. В Україні (станом на 2016 р.) було сформовано чотири великі туристичні регіони, що можуть надавати як туристичні, так і рекреаційні послуги. Це Кримський, Причорноморський, Приазовський та Карпатський регіони. Кримський регіон (внаслідок військової окупації РФ) є тимчасово окупованою територією, що нині не підконтрольна уряду України.

Туристично-рекреаційний потенціал Західних регіонів України є потужним. До гірських районів Українських Карпат, які формують Карпатський регіон, входять Львівська, Чернівецька, Закарпатська та Івано-Франківська області України. Гірські райони Карпатського регіону мають потужний ресурсний потенціал для розвитку туризму та рекреації (джерела мінеральних вод, лісові ресурси, унікальні гірські рекреаційні ресурси). Рекреаційна місткість Карпатського регіону (на рік) оцінюється від 2 млн. осіб до 8 млн. відпочиваючих і туристів, а також біля 12 млн. екскурсантів та туристів «вихідного дня». Для Західних регіонів України притаманна диверсифікація туристичних та рекреаційних послуг, а стратегічною метою є підвищення якості та стандартів надання цих послуг відповідно до стандартів розвинутих країн світу.

До Приморських регіонів України входять Одеська, Миколаївська, Херсонська та підконтрольна Україні частина Донецької області. До 2013 року, щорічно, туристично-рекреаційний потенціал Приморських регіонів обслуговував, у середньому, понад 6 млн. осіб (з них до 4 млн. осіб – громадяни України). Серед спеціалізації туристично-рекреаційних послуг Приморських регіонів: морський відпочинок, круїзний туризм, сра-оздоровчі програми (на приморських територіях). Особливістю туристично-рекреаційної сфери Приморських регіонів є сезонний характер функціонування. Серед системних проблем – відсутність комплексного розвитку природних курортних територій, невирішеність питань із землевідведенням та землекористуванням щодо рекреаційно-туристичних ділянок, відсутність екологічної утилізації ТПВ, екологізації водопостачання та водовідведення. Гальмує розвиток туризму та рекреації високий рівень «тінізації» доходів, які заробляють фізичні та юридичні особи впродовж літнього (курортного) сезону у «неорганізованому» секторі туристичних послуг (йдеться про здачу житла в оренду у секторі домашніх господарств, про торгівлю «з землі», про «тіньові» послуги перевізників, екскурсаводів, масажу, лікування та ін. Серед системних проблем, що заважають розвитку туристично-рекреаційного потенціалу як Західних регіонів, так і Приморських регіонів України слід назвати: високий рівень моральної а фізичної зношеності об'єктів туристично-рекреаційної інфраструктури, занедбаний стан культурних пам'яток; незадовільна якість функціонування комунальної, виробничої, фінансової, транспортної, комунікаційно-інформаційної інфраструктури; проблеми транспортної доступності туристично-рекреаційних об'єктів; недостатній рівень забезпечення професійними кадрами у галузі туризму і рекреації; недостатня кількість економічних, у т.ч. податкових та фінансово-кредитних стимулів для розвитку туризму, туристично-рекреаційного бізнесу; відсутність гарантованих інвестицій у туристичну галузь; незадовільний рівень інформаційно-маркетингового забезпечення просування туристичних, рекреаційних та інвестиційних можливостей регіонів України та ін.

За даними Світового економічного форуму, Україна наразі використовує лише третину від наявного туристичного та рекреаційного потенціалу. Для розкриття та використання наявного в Україні туристичного та рекреаційного потенціалу (як свідчить світовий досвід господарювання) доцільно створювати рекреаційно-туристичні кластери. До мережі кластерів входить мережа постачальників, виробників, споживачів товару (послуги), елементи промислової інфраструктури, дослідницькі інститути, взаємозалежні у процесі створення доданої вартості. Кластер створює певну конкурентоспроможну мережу виробництва товарів (послуг) на основі використання наявного на місцевому (регіональному) рівні ресурсного потенціалу, орієнтуючись на створення робочих місць на місцевому (регіональному) рівні. Саме туристична сфера, рекреаційно-туристичні послуги найбільш придатні для того, щоб стати основою створення рекреаційно-туристичних кластерів в Україні та почати з цього процес економічного відродження та економічного зростання на місцевому, регіональному та, у кінцевому підсумку, на загальнонаціональному рівні. Комплексне поєднання природно-рекреаційних ресурсів, мінеральні вод та бальнеологічних курортів, культурних та історичних туристичних об'єктів становить реальний потенціал для розвитку в регіонах України конкурентоспроможних туристично-рекреаційних

кластерів. До того ж, формування таких кластерів в регіонах сприятиме зростанню економічної активності малого та середнього бізнесу (у сфері транспортно-транзитних перевезень, у сфері готельного та ресторанного бізнесу, у сфері розваг). Поряд з цим, активізується робота місцевих (регіональних) підприємств харчової промисловості, медичних установ, сфери роздрібної та оптової торгівлі та всіх інших сфер (у т.ч. сфери зв'язку, інформаційно-комунікаційних послуг). Мультиплікативний ефект економічного зростання від розвитку туризму та рекреації є вагомим. В регіонах України мають бути створені рекреаційно-туристичні кластери, що формують «точки економічного зростання» на місцевому, регіональному рівні, забезпечать економічне зростання ВВП країни в цілому. За оцінками експертів, на 1 гривню, вкладену інвесторами у розвиток рекреації та туризму, за сприятливих умов слід очікувати до 8 – 10 додаткових залучених гривень інвестицій у суміжні сфери та галузі (що обслуговують туризм та рекреацію) [8]. Рекреаційна та туристична галузь набуває дедалі більшого значення для соціально-економічного розвитку України. Ця сфера є важливим чинником створення додаткових (нових) робочих місць, джерелом гарантованого поповнення валютних надходжень до державного бюджету. Туризм підвищує авторитет країни у світі.

Туризм є одним з ключових видів економічної діяльності в країнах ЄС. З 10 країн – лідерів надання рекреаційних послуг у світі саме 5 країн ЄС є лідерами цього сегменту: Іспанія, Франція, Італія, Німеччина, Великобританія. Рекреація та туризм в країнах ЄС тісно пов'язані. Топ-10 країн ЄС за обсягом активного сальдо надходжень і витрат від сектору подорожей і туризму (за 2014 р.) представляють: Іспанія (35, 4 млрд. євро), Італія (12, 5 млрд. євро); Греція (11,3 млрд. євро), а також такі країни як Франція, Німеччина, Великобританія, Хорватія, Мальта, Кіпр [5]. Політика ЄС у сфері розвитку рекреації та туризму спрямована не тільки на стимулювання розвитку національної економіки, але й на підтримку регіонального розвитку, на розвиток депресивних територій (віддалених, гірських регіонів). Зокрема, йдеться про стимулювання місцевих ремесел, креативної економіки, створення нових робочих місць, пов'язаних з обслуговуванням рекреації та туризму. Важливим є інвестування у культурну та архітектурну спадщину периферійних («депресивних») регіонів ЄС, фінансування реставрації об'єктів культури на місцевому рівні. Сфера рекреації та туризму у ЄС спеціалізується на санаторно-курортному лікуванні, екологічному та спортивному туризмі, відвідуванні музеїв, виставок, етно-фестивалів; організації екскурсій до місцевих культурних та історичних пам'яток; розвинутим є паломництво, релігійний туризм, культурно-пізнавальний туризм та ін. Сприяє розвитку туризму та рекреації в країнах ЄС і інтеграція окремих (місцевих) пам'яток культурної спадщини у єдину, логістичну «туристичну мережу» подорожей по території ЄС, активна реклама компанія місцевих етнографічних комплексів, місцевої «кухні» та ресторанів з етно-стравами, розвиток «зеленого» туризму.

В країнах ЄС у 2010 році було прийнято Стратегію Сталого економічного зростання «Європа – 2020», яка визначає цілі та середньострокові пріоритети розвитку Європейського Союзу до 2020 року. «Стале зростання», «розумне зростання» та «всеосяжне зростання» – головні орієнтири для всіх сфер європейської економіки у XXI ст., платформа їх відповідності концепції сталого (екологічно-зорієнтованого) розвитку. В країнах ЄС активно розвиваються туризм та рекреація, що приносить у бюджети стабільні надходження, створює робочі місця, стимулює місцевий розвиток. Саме тому туризм та рекреація перебувають у сфері державних інтересів ЄС.

Пріоритети розвитку туризму та рекреації в контексті дотримання стандартів екологічно безпечного, сталого розвитку стають головним трендом країн ЄС до 2020 року. Про це йдеться у Європейській хартії екологічно безпечного туризму на захищених територіях (European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas). В країнах ЄС сформовано комплекс вимог щодо розвитку сталого туризму, у т.ч.: поінформованість (громадськості, споживачів) щодо принципів функціонування «захищених територій» як спадщини людства, яка має бути збережена для нинішніх та для наступних поколінь; дотримання стандартів екологічності, що враховують інтереси, безпеку та потреби докільця, місцевих мешканців, місцевих підприємців та відвідувачів (туристів, рекреантів); захист і покращення природної і культурної спадщини місцевих територій, недопущення знищення унікальної туристично-рекреаційної спадщини на місцях через загрози антропогенного навантаження. Всі країни ЄС приділяють особливу увагу підтримці розвитку екологічно-безпечного туризму та рекреації на місцях; захисту наявних на місцевому рівні природних ресурсів; зниженню тиску антропогенного навантаження від туристичної діяльності, що може погіршити якість ландшафту, води та повітря, збільшує використання енергії та води, створює ризики забруднення природного середовища. Принципи сталого розвитку туризму на «захищених територіях» ЄС (екологічно-безпечних територіях) акцентують увагу на залученні представників місцевої влади, екологічних організацій, представників туристичної індустрії до розвитку і управління територією (це важливо як для окремої території, так і для сусідніх з нею громад, регіонів) [9; 10]. В країнах ЄС особливу увагу приділяють взаємодії бізнес-структур з відвідувачами місцевих рекреаційних зон та парків стосовно надання туристичних та рекреаційних послуг, покращення їх якості. Зокрема, щодо створення креативних, особливих, автентичних туристичних продуктів. У ЄС зростає потреба щодо проведення просвітницької діяльності серед туристів та відвідувачів (у т.ч. для школярів, молоді), стосовно унікальних туристичних послуг певного регіону (місцевості). В країнах ЄС особливу увагу приділяють сприянню розвитку спеціальних (екологічно-зорієнтованих, сталих) туристичних продуктів, розвитку сталих видів підприємницької діяльності, поширенню інформаційних заходів, які поєднують ознайомлення туристів та рекреантів з природою та історичною (культурною, природною) спадщиною на місцях, в регіонах. Розвиток сталого туризму у XXI ст. розглядається як один з пріоритетних, стратегічних напрямків розвитку ринку туристичних послуг у світі.

Висновки. В умовах євроінтеграції [11] дотримання принципів сталого розвитку туризму та рекреації в Україні означає прийняття та втілення європейських умов господарювання, європейських стандартів сталого розвитку як універсальних для всіх сфер національного господарства. Становлення українського туризму та рекреації на засадах сталого розвитку сприятиме заощадливому використанню наявних в Україні природних ресурсів, збереженню історичної та культурної спадщини на місцях та на регіональному рівні, зростання ефективності та безпеки господарювання у сфері туристичного бізнесу. Адже сталий розвиток передбачає цілий комплекс заходів: від використання відновлюваної енергетики до утилізації сміття, очищення питної води, очищення та відновлення місцевих водоймищ, лісів, земель. Розвиток сталого туризму та рекреації в Україні відповідатиме критеріям раціонального, еколого-економічного, сталого господарювання, що є стандартом для всіх країн ЄС. Принципи сталого розвитку, розповсюджені не тільки на туризм та рекреацію, але й на всі інші сфери та сектори національної економіки сприятимуть підвищенню якості життя населення, позитивно вплинуть на інтеграцію України до структур та інституцій Європейського Союзу у XXI ст. [9; 10]. Отже – сталий розвиток туризму в Україні слід визнати одним із стратегічних пріоритетів підвищення його конкурентоспроможності на світових ринках.

Серед системних проблем, які гальмують розвиток туризму та рекреації в Україні слід назвати наступне. 1. Проведення АТО на території Донецької та Луганської областей, тимчасова окупація АР Крим та м. Севастополь, що не тільки унеможливує розвиток туристичної сфери на тимчасово окупованих територіях, але й негативно впливає на перспективи розвитку туризму (перш за все в'їзного) в Україні в цілому (оскільки військові дії «відлякують» потенційних туристів). 2. Нераціональним є використання історичної та культурної спадщини України і довкілля. Часто на місцях ігнорують принципи сталого розвитку туризму, порушують екологізацію туристичної та рекреаційної діяльності. 3. Недосконалим є вітчизняне законодавство щодо ведення туристичного бізнесу. Діяльність туристичної та рекреаційної сфери в Україні визначається Законом України «Про туризм» та Законом України «Про курорти». Водночас, в Україні (станом на 2016 р.) відсутня «Державна цільова програма розвитку туризму та курортів». Держава не приділяє необхідної уваги інституційній підтримці розвитку туризму та рекреації. 4. У світовому інформаційному просторі майже відсутня об'єктивна та актуальна інформація про різноманітність та переваги туристичних та рекреаційних ресурсів України через відсутність цільових маркетингових заходів (та їх державної підтримки), що погіршує туристичний імідж України. В Україні відсутня система комплексної інформаційно-маркетингової підтримки розвитку національного ринку рекреації та туризму. Відсутня налагоджена робота туристичних інформаційних центрів (ТЩ) [12]. Відсутнє консолідоване представлення туристично-рекреаційних можливостей та підприємств туристичної галузі України на всеукраїнських та міжнародних туристичних та інвестиційних заходах у світі.

В Україні прийнято «Стратегію сталого розвитку України на період до 2020». Відповідно до положень Стратегії, за «вектором гордості» у сфері сприяння розвитку туризму та рекреації передбачено підготовку: Державної Програми розвитку туризму; Державної Програми популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі (просування бренд-меседжу: «Україна – країна, приваблива для туризму»); Програма створення бренду «Україна», адже саме такий бренд має стати «візитівкою» національного туристичного та рекреаційного продукту України в усьому світі. На порядку денному для України – розробка та впровадження основних пріоритетних напрямів державної політики з розвитку туризму та рекреації, у т.ч.: удосконалення правових засад регулювання туристичних відносин; становлення туристичного бізнесу як високорентабельної галузі економіки; заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму, рекреації та створення нових робочих місць; сприяння розвитку в'їзного та внутрішнього туризму, сільського та екологічного (зеленого) туризму, інших різновидів туризму та рекреації та їх поєднання; розширення міжнародного співробітництва у сфері туристичної діяльності та утвердження України як конкурентоспроможної держави на світовому ринку туристичних та рекреаційних послуг.

Щодо розвитку ринку туристичних та рекреаційних послуг в Україні (на період до 2020 р.) визначено низку стратегічних пріоритетів [12], практична реалізація яких позитивно позначиться на зростанні конкурентоспроможності туристичних та рекреаційних послуг як на внутрішньому, так і на світовому ринку. Стратегічними пріоритетами розвитку ринку туристичних послуг (та суміжних з ними рекреаційних послуг) в Україні слід визнати: заощадливе та раціональне відношення до об'єктів культурної спадщини на місцевому рівні для здійснення туристичної та рекреаційної діяльності; розроблення і затвердження Державної цільової програми розвитку туризму і курортів України на період до 2022 року; розвиток сталого туризму, зеленого туризму у сільській місцевості; створення якісного та диверсифікованого туристичного продукту на основі раціонального використання наявних на місцевому рівні туристичних та рекреаційних ресурсів; створення в Україні туристично-рекреаційних кластерів; формування позитивного іміджу України (створення бренду – «Туристична Україна») у сфері туризму на зовнішньому та внутрішньому туристичному ринку; створення в Україні загальнодержавної інформаційної мережі у сфері туризму та курортів (рекреації), зокрема шляхом розвитку мережі спеціалізованих інформаційних центрів (що будуть спеціалізуватися на оприлюдненні інформації щодо об'єктів туризму та рекреації) на всій території України.

Список використаної літератури

1. Всесвітня асоціація з питань дозвілля і відпочинку (World Leisure and Recreation Association – WLRA)

[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.worldleisure.org>

2. Офіційний сайт World Tourism Organization. UNWTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.unwto.org/ru>

3. Офіційний сайт Всесвітньої ради з подорожей і туризму. World Travel and Tourism Council WTTC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wttc.org>

4. UNWTO Tourism Highlights, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899>

5. Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tourism_statistics

6. Конференція ООН по торгівлі та розвитку. ЮНКТАД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unctad.org>

7. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>

8. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти». 28 березня 2014 р. /ред. кол. А.Л. Бержанір та ін. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2014. – Ч.1. – 278 с.

9. Європейська екотуристична мережа / European Ecotourism Network : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecotourism-network.eu/en-about-us/en-ecolnet>

10. Європейська хартія екологічно безпечного туризму на захищених територіях / European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.european-charter.org/home/>

11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246581344

12. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ до парламентських слухань на тему: «Розвиток туристичної індустрії як інструмент економічного розвитку та інвестиційної привабливості України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/news/Novyny/Parlamentski_slukhannya/127696.html